

KS. HENRYK WITCZAK^{a, b, ©}

 <https://orcid.org/0000-0002-6542-3501>

^a Akademia Katolicka w Warszawie, Studium Teologii, ul. św. Maksymiliana Marii Kolbego 2, 62-510 Konin, PL

^b Teologiczne Towarzystwo Naukowe Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku, ul. Prymasa Stanisława Karnkowskiego 3, 87-800 Włocławek, PL

© HWitczak@Eta.PL

KS. IDZI BENEDYKT RADZISZEWSKI – UCZEŃ I STUDENT

Słowa kluczowe: ks. Idzi Radziszewski, Seminarium Duchowne we Włocławku, Akademia Duchowna w Petersburgu, Wyższy Instytut Filozoficzny w Lowanium.

Streszczenie: Celem powstania artykułu było ukazanie ścieżki rozwoju intelektualno-duchowego ks. Idziego Radziszewskiego. Przedstawiono czas pobytu w Seminarium Duchownym we Włocławku, dalsze studia teologiczne w Akademii Duchownej w Petersburgu i studia filozoficzne na Uniwersytecie Katolickim w Lowanium. Pozwoliły one młodemu studentowi zdobyć umiejętności i doświadczenie potrzebne w przyszłej pracy organizacyjno-naukowej. Przygotowanie to, jak ukazano w epilogu, nie od razu zostało uwieńczone sukcesem. Dopiero kolejne intelektualne i organizacyjne zmagania przyniosły owoc w postaci zorganizowania i prowadzenia uniwersytetu katolickiego w Polsce.

Artykuł niniejszy jest pierwszym z kilku umieszczonych w tym tomie „Studiów Włocławskich”, poświęconych ks. Idziem Radziszewskiemu, z racji jego 100. rocznicy śmierci (1922). Redaktorzy tego tomu postanowili przybliżyć postać jednego z bardziej zasłużonych kapłanów diecezji, choć mało w niej znanego. Do jego zasług należy zaliczyć reorganiza-

---

KS. HENRYK WITCZAK – kapłan diecezji włocławskiej (1990). Mgr (teologia, 2000, PWT w Warszawie, ST, Włocławek); lic. historii Kościoła (2003, UMK, Toruń); dr teologii (2006, UMK, Toruń). Były dyrektor, a obecnie wykładowca w Studium Teologii w Koninie.

cję seminarium duchownego we Włocławku w początkach XX wieku, a przede wszystkim założenie Uniwersytetu w Lublinie po odzyskaniu przez Polskę niepodległości.

Dla porządku przypomnijmy tylko, że Idzi Benedykt Radziszewski urodził się 1 IV 1871 roku w Bratoszewicach¹. Jego rodzicami byli: Marceli Konstanty Radziszewski, zubożały szlachcic utrzymujący się z pracy w szkole elementarnej, i Józefa z Biernackich. Domyślamy się, że w rodzinie wysoko ceniono przygotowanie intelektualne dzieci, skoro trójka z nich ukończyła studia wyższe i pracowała na uczelniach, oprócz Idziego, jego bracia: Ignacy – rektor Politechniki Warszawskiej² i Paweł – profesor Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie³.

Droga edukacyjna Idziego Radziszewskiego rozpoczęła się w Szkole Elementarnej w Pniewniku (k. Mińska Mazowieckiego), gdzie zdobywał podstawową wiedzę pod kierunkiem ojca. Następnie w latach 1881–1889 uczył się w Gimnazjum Filologicznym w Płocku⁴, po ukończeniu którego rozpoczął studia w Seminarium Duchownym we Włocławku (1889–1893). Następnie został skierowany na dalsze studia do Akademii Duchownej w Petersburgu (1893–1896). Po ich ukończeniu nielegalnie (wbrew władzom zaborczym) podjął studia na Uniwersytecie Katolickim w Lowanium (1898–1900)⁵.

Niniejszy artykuł został poświęcony młodzieńczemu okresowi jego życia, a więc nauce w Seminarium Duchownym we Włocławku, Akademii Duchownej w Petersburgu i Uniwersytecie Katolickim w Lowanium.

Artykuł oparto na skromnym materiale źródłowym, gdyż w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku nie ma teczek personalnej ks. Idziego Radziszewskiego. Wobec powyższego dysponujemy skromnym materiałem archiwalnym, jakim jest „Zbiór protokołów sesji profesorów Seminarium Duchownego we Włocławku z lat 1883–1903”⁶. Ponadto wykorzy-

---

¹ „Schematyzm Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” (Sch K-K) 1890, s. 16.

² J. Kubiawski, *Radziszewski Ignacy Dominik*, w: PSB, t. 30, red. E. Rostworowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 123–125; *Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 14, Kraków 1932, s. 250.

³ Z.J. Wójcik, *Radziszewski Paweł*, w: PSB, t. 30, s. 129–130.

⁴ Z. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii w Seminarium Duchownym we Włocławku*, Włocławek 2019, s. 42.

⁵ H.E. Wyczański, *Radziszewski Idzi*, w: SPTK, t. 3, red. tenże, Warszawa 1982, s. 483.

⁶ Liber actorum in Seminario Wladislav[iense] 1883–1903, sygn. A Sem 14. Brak tego dokumentu w archiwum diecezjalnym (w artykule korzystano z kserokopii znajdującej się w Bibliotece WSD we Włocławku).

stano źródła drukowane, przede wszystkim schematyzmy diecezjalne, a także opracowania poświęcone ks. Idzemu Radziszewskiemu.

Dla ułatwienia w korzystaniu z artykułu podzielono go na trzy części: 1) Seminarium Duchowne we Włocławku; 2) Akademia Duchowna w Petersburgu; 3) Uniwersytet Katolicki w Lowanium.

1. Seminarium Duchowne we Włocławku (1889–1893)

1.1. Wiadomości ogólne

Seminarium Duchowne we Włocławku zostało erygowane przez bp. Stanisława Karnkowskiego 16 VIII 1569 r.⁷, jako jedno z pierwszych⁸ na ziemiach polskich. Funkcjonowało nieprzerwanie mimo ciągłych problemów, które wynikały z braku odpowiedniej kadry profesorskiej, niejednoznacznego działania kapituły katedralnej⁹, a także kruchych podstaw finansowych.

Dlatego, dnia 31 XII 1719 r. bp Konstanty Felicjan Szaniawski wydał dokument erygujący seminarium na nowych zasadach (reerekcja)¹⁰. Biskup desygnował do prowadzenia seminarium Misjonarzy św. Wincentego à Paulo i zapewnił ich działalności podstawę ekonomiczną. Pod ich kuratelą seminarium funkcjonowało do czasu represji po powstaniu styczniowym, w ramach których władze carskie zlikwidowały zakony i nakazały władzy diecezjalnej samodzielne prowadzenie seminarium duchownego. Początkowo w uczelni pozostali misjonarze, którzy już jako księża diecezjalni prowadzili zakład naukowy. Przed diecezją stanął jednak problem przygotowania kadry profesorskiej, która wzięłaby na siebie ciężar prowadzenia seminarium¹¹. Pierwszymi, którzy podjęli dzieło prowadzenia seminarium byli księża: Zenon i Stanisław Chodyńscy, a także Franciszek Stopierzyński, choć mieli oni jedynie podstawowe tytuły uniwersyteckie, czyli kandydat teologii¹².

Gdy do uczelni trafił Idzi Radziszewski, był to już okres jej okrzepnięcia pod kierunkiem nowych władz. Nie żył już wtedy ks. Zenon Cho-

---

⁷ S. Chodyński, *Seminaryum włocławskie. Szkic historyczny*, Włocławek 1904, s. 7.

⁸ Sposób obliczania zależy od określenia ziem polskich i tego co rozumiano jako seminarium.

⁹ Chodyński, *Seminaryum włocławskie*, s. 33.

¹⁰ *Seminaia duchowne w Polsce. Diecezja włocławska*, w: EKOść, t. 25, Warszawa 1902, s. 56–59.

¹¹ Chodyński, *Seminaryum włocławskie*, s. 48.

¹² Tamże, s. 92–93.

dyński¹³, ale nauczało kilku magistrów teologii. Próbowano również wprowadzać pewne innowacje w nauczaniu, które miały pomóc przyszłym księżom w pracy duszpasterskiej, ale zasadniczo system nauczania był oparty na pamięciowym przyswajaniu wiedzy. Sama uczelnia kształciła w taki sposób, aby przyszli kapłani byli praktycznie przygotowani do pracy duszpasterskiej. Co roku również zwiększała się też liczba alumnów przygotowujących się do kapłaństwa, zarówno dla diecezji kujawsko-kaliskiej, jak i innych (kielecka), a także zakonnych (paulini)¹⁴.

1.2. Zarząd Seminarium Duchownego

Seminarium Duchowne było własnością biskupa kujawsko-kaliskiego, dlatego też on wskazywał uczelni kierunki rozwoju i wszystkie ważniejsze decyzje sam zatwierdzał. W latach 1882–1902 był nim Aleksander Kazimierz Bereśniewicz¹⁵, nazywany „obrońcą narodu prześladowanego przez zaborcę”¹⁶. Jak się wydaje, to on był pomysłodawcą i faktycznie przygotował odnowę religijną i intelektualną diecezji kujawsko-kaliskiej. W latach 1860–1864 był rektorem Akademii Duchownej w Petersburgu, z której został usunięty za odmowę potępienia powstania styczniowego. Po takich doświadczeniach doskonale rozumiał, jak wielkie znaczenie dla diecezji i szerzej całego narodu ma elita intelektualna duchowieństwa. Dlatego też na dalsze studia wysyłał kleryków, posiadających odpowiednie predyspozycje moralno-duchowe, a także intelektualne. A kapłani wracający ze studiów w Petersburgu zasilali kadrę seminarium duchownego i zarząd diecezji.

Biskup A. Bereśniewicz dbając o dobre wykształcenie kapłanów, położył podwaliny pod powstanie przy Seminarium Duchownym we Włocławku ośrodka naukowego, który zyskał ogólnopolski rozgłos, już za jego następcy¹⁷. W interesującym nas czasie seminarium funkcjonowało na podstawie zarządzeń wydanych w 1884 roku przez bp. Bereśniewicza¹⁸.

---

¹³ W. Kujawski, *Chodyński Zenon*, w: WłSb, t. 5, Włocławek 2008, s. 22–24.

¹⁴ Chodyński, *Seminaryum włocławskie*, s. 125.

¹⁵ S. Librowski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: EK, t. 2, Lublin 1995, kol. 282–283; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000, s. 26

¹⁶ W. Kujawski, *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: WłSb, t. 3, Włocławek 2005, s. 9.

¹⁷ W. Frątczak, *A.K. Bereśniewicz*, w: *Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, red. M. Wojciechowski, Włocławek 1991, s. 23–24.

¹⁸ Zob. *Documenta historica seminarii Wladislaviensis*, coll. et ed. S. Chodyński, Varsoviae, 1897, 158.

Kolejnym biskupem kujawsko-kaliskim był Stanisław Kazimierz Zdzitowiecki¹⁹. Kierowanie diecezją rozpoczął w roku 1902, okres ten nie obejmował więc pobytu ks. Radziszewskiego w Seminarium Duchownym, ale niewątpliwie nowy biskup patronował młodemu księdzu w czasie studiów w Akademii Duchownej w Petersburgu i Uniwersytecie Katolickim w Lowanium.

Biskup Zdzitowiecki zauważając już pewne pozytywne zmiany w kształtowaniu elity intelektualnej wśród duchowieństwa, postanowił iść dalej i rozpocząć kształtowanie wśród świeckich, na etapie szkoły średniej (gimnazjum) grup młodych ludzi, które w przyszłości przejmą odpowiedzialność za Kościół i państwo w Polsce. Dlatego też przyczynił się do powstania i popierał funkcjonowanie: szkoły średniej przygotowującej do nauki w seminarium, czyli Liceum Piusa X, szkoły żeńskiej prowadzonej przez Janinę Steinbok²⁰ i Gimnazjum Męskiego im. ks. J. Długosza²¹. Zapewne on również popierał ideę tworzenia świeckiej elity intelektualnej, ukształtowanej w oparciu o studia uniwersyteckie, zwłaszcza uniwersytet katolicki.

Ci dwaj biskupi niewątpliwie inspirowali działania najpierw alumna, a później księdza Idziego Radziszewskiego.

Ograniczeniem biskupów w ich nadzorze nad działalnością Seminarium Duchownego był wpływ władz zaborczych na funkcjonowanie uczelni. Podłożem problemu była kwestia państwowych nominacji na stanowiska profesorskie, a także na beneficja kościelne. A przedmiotem była kwestia utrzymania duchownego, ponieważ w tamtym czasie, po ograbieniu Kościoła z jego własności, władze carskie utrzymywały duchownych na pensjach państwowych. Jednak państwo carskie nie przewidywało pensji dla wykładowców seminaryjnych, ich utrzymaniem była albo pensja kapitulna (jeżeli ktoś był członkiem kapituły), albo probostwo tytularne, co potwierdzają dane zawarte w schematyzmach diecezjalnych.

Rektorem przez cały interesujący nas okres (1889–1893) był ks. Stanisław Chodyński (od 1887)²², wicerektorem początkowo ks. Franciszek

---

¹⁹ W. Frątczak, S.K. Zdzitowiecki, w: *Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, s. 226–227; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 968–1999*, Warszawa 2000, s. 512–513.

²⁰ M. Pawlak, *Steinbok Janina*, w: *WiSb*, t. 2, Włocławek 2005, s. 165–166.

²¹ M. Morawski, *Monografia Włocławka*, Włocławek 2003, s. 323.

²² W. Kujawski, *Chodyński Stanisław*, w: *WiSb*, t. 5, s. 20–22.

Stopierzyński (od 1874)²³, a następnie najpierw jako pełniący obowiązki (od 1890) i w końcu faktycznie jako wicerektor²⁴ ks. Władysław Krynicki (1892)²⁵. Na skutek zwiększenia się liczby alumnów wprowadzono jeszcze funkcję inspektora, praktycznie prefekta wychowawczego, którym był ks. Marian Nassalski²⁶.

Natomiast prokuratorem (dyrektorem ekonomicznym) od roku 1887 był ks. Emilian Dworakowski, początkowo zajmujący się całością spraw ekonomiczno-bytowych, a później będący kwestarzem seminaryjnym²⁷, choć schematyzm diecezjalny wykazuje go również jako ojca duchownego²⁸. Lekarzem seminaryjnym był Mieczysław Gruell²⁹.

1.3. Formacja duchowa i sprawy wychowawcze

W początkach interesującego nas okresu sprawami formacji duchowej zajmowali się również profesorowie pod kierunkiem rektora. Między innymi mieli obowiązek głosić konferencje ascetyczne dla kleryków – w czwartki na przemian: rektor, wicerektor i ojciec duchowny³⁰, a w niedzielę na zmianę profesorowie³¹. Od września 1892 r. zmieniono układ głoszenia konferencji, odtąd w niedzielę głosił konferencję wicerektor ks. W. Krynicki, a w czwartki na przemian rektor i wicerektor³².

Na życzenie biskupa rada profesorska podjęła dyskusje nad kandydatem na urząd ojca duchownego³³, którego wtedy jeszcze nie było. Problem polegał jednak na tym, że proponowani kandydaci nie byli zainteresowani pełnieniem tej funkcji albo się do niej nie nadawali³⁴. Ostatecznie dopiero w roku 1891 ojcem duchownym seminarium został ks. Leon Michalski,

---

²³ SchK-K 1889, s. 13.

²⁴ Decyzję o wystąpieniu do władz państwowych podjęto na sesji profesorów 6 I 1891. Zob. Liber actorum, k. 38.

²⁵ W. Kujawski, *Krynicki Władysław Paweł*, w: WłSb, t. 6, Włocławek 2011, s. 67–69; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, s. 230–231.

²⁶ Liber actorum, k. 38; W. Karasiński, *Nassalski Marian*, w: WłSb, t. 2, s. 132–133.

²⁷ Liber actorum, k. 49.

²⁸ Jako prokurator: SchK-K 1889, s. 13; SchK-K 1890, s. 13; SchK-K 1891, s. 13. W następnych jako ojciec duchowny: SchK-K 1892, s. 13; SchK-K 1893, s. 12, choć jest to albo zapis błędny, albo oficjalna wersja dla władz zaborczych.

²⁹ SchK-K 1893, s.13.

³⁰ Liber actorum, k. 42.

³¹ Tamże, k. 34.

³² Tamże, k. 46v.

³³ Tamże, k. 33v.

³⁴ Tamże, k. 35.

proboszcz z Dobrej³⁵, choć w schematyzmach wykazywany jest jako ojciec duchowny dopiero od 1895³⁶. Był on zobowiązany do troski o rozwój duchowy alumnów, a także do ich spowiadania.

Początkowo uczniowie seminarium spowiadali się we wrocławskim klasztorze ojców reformatów³⁷, z czasem jednak władze seminaryjne ograniczały możliwości wyjść do klasztoru³⁸, nakazując klerykom spowiadać się u ojca duchownego i wyznaczonych do tego spowiedników. W 1891 r. do spowiadania kleryków wyznaczono księży: L. Michalskiego, F. Stopierzyńskiego i M. Nassalskiego, choć zezwolono na spowiedź u innych spowiedników³⁹. W 1892 r. zabroniono klerykom chodzić do spowiedzi w klasztorze, natomiast wyznaczono o. Laurentego Sforskiego i o. Ezechiela Koca do spowiadania kleryków, ale spowiedź miała się odbywać w seminarium⁴⁰.

Rekolekcje odbywały się: na rozpoczęcie (pięciodniowe) i na zakończenie roku szkolnego (trzydniowe)⁴¹, a ponadto przed święceniami wyższymi⁴². Faktyczna jednak długość poszczególnych rekolekcji zależała od układu zajęć w danym roku, choć zawsze jedna tura była pięciodniowa⁴³. Przykładowo nieco inaczej wyglądała sytuacja w roku 1892, gdyż ze względu na panującą wtedy w Europie epidemię, zajęcia seminaryjne rozpoczęły się dopiero 21 września. W związku z tym we wrześniu odbyło się jednodniowe skupienie, a rekolekcje pięciodniowe miały się odbyć na Boże Narodzenie⁴⁴. Plan rekolekcji przygotowywał wicerektor i przedstawiał do zatwierdzenia rektorowi, a konferencje wygłaszali profesorowie. Wtedy też sugerowano profesorom, aby nie przeciążali obowiązkami naukowymi alumnów⁴⁵.

W roku 1889 r. wprowadzono odmawianie różańca w języku polskim, przy okazji w ramach konferencji uświadamiano klerykom właściwy sposób odmawiania modlitw⁴⁶.

---

³⁵ Tamże, k. 42.

³⁶ SchK-K 1895, s. 13.

³⁷ A Sem 14, k. 35.

³⁸ Decyzja sesji profesorów z 2 X 1891 r. Zob. Liber actorum, k. 42v.

³⁹ Tamże, k. 43v.

⁴⁰ Tamże, k. 46v.

⁴¹ Chodyński, *Seminaryum wrocławskie*, s. 165–166.

⁴² Tamże, s. 12.

⁴³ Liber actorum, k. 49.

⁴⁴ W 1892 r. były po Bożym Narodzeniu i trwały w dniach 28–31 grudnia, a zakończone zostały Komunią św. w Nowy Rok. Zob. Liber actorum, k. 48.

⁴⁵ Tamże, k. 49.

⁴⁶ Tamże, k. 34v.

Jednym z elementów kształtowania duchowości alumnów było rozmyślanie. Pierwotnie w przeddzień po wieczornych modlitwach, wicerektor podawał myśli do medytacji na dzień następny. Od września 1892 r. nieco zmieniła się ta zasada. Otóż wicerektor nie tylko podawał punkty do medytacji, ale dawał szkic albo czytał całość rozmyślenia, jako materiał do refleksji dla wychowanków. Samo rozmyślanie odbywało się rano w kościółku⁴⁷, w postawie klęczącej, ponieważ nie było miejsca na ławki i klęczniki dla wszystkich. Dlatego też trwało krótko⁴⁸. W tym samym czasie (wrzesień 1892) zmodyfikowano modlitwy, m.in. zastąpiono modlitwę do św. Wincentego à Paulo modlitwą do św. Stanisława Kostki⁴⁹.

Alumni mieli również pewne obowiązki związane z posługą religijną. Przede wszystkim, obowiązek służenia prałatom i kanonikom do mszy świętych, uroczystych i czytanych⁵⁰. Posiadający święcenia pełnili w katedrze posługę diakona i subdiakona⁵¹, a także ceremoniarza katedralnego⁵². Czterech kleryków pozostawało w czasie wakacji w katedrze⁵³, śpiewali godziny kanoniczne⁵⁴, uczestniczyli w procesjach ze świecami przed Najświętszym Sakramentem. Natomiast w poniedziałki śpiewali wotywę o Świętych Aniołach w kaplicy Najświętszego Sakramentu⁵⁵. Odprawiali (śpiewali) także oficjum za zmarłych, w ramach uroczystości pogrzebowych członków kapituły⁵⁶. Brali również udział w powitaniu pasterza, gdy z Wolborza przyjeżdżał do swojej siedziby we Włocławku⁵⁷.

Oprócz systematycznej pracy dla pogłębiania strony duchowej alumnów władze seminaryjne reagowały na pojawiające się problemy. Największym problemem w seminarium była kwestia zdrowia alumnów, którzy bardzo często chorowali, poczynając od problemów typu przeziębienie, które jednak często przechodziło w cięższą chorobę np. gruźlicę. Kolejna grupa to choroby na tle nerwowym, które uniemożliwiały chorym opa-

---

⁴⁷ „Kościołkiem” nazywano kaplicę seminaryjną pw. św. Witalisa.

⁴⁸ Liber actorum, k. 48.

⁴⁹ Tamże.

⁵⁰ Chodyński, *Seminaryum włocławskie*, s. 157.

⁵¹ Tamże, s. 157–158.

⁵² Tamże, s. 158.

⁵³ Tamże.

⁵⁴ Tamże.

⁵⁵ Tamże, s. 159.

⁵⁶ Tamże.

⁵⁷ Tamże

nowanie całości materiału obowiązującego na egzamin. Przypomnijmy również, że bardzo rygorystycznie przestrzegano, aby kandydat do święceń był zdrowy⁵⁸. Dla chorych alumnów wprowadzano pewne ulgi w nauce, zachęcając profesorów do zadawania mniejszej ilości materiału. Samym klerykom zalecano solidne wietrzenia mieszkania i systematyczne korzystania z rekreacji⁵⁹.

Problemem natury duchowo-liturgicznej była kwestia niewłaściwego uczestnictwa kleryków we Mszy św. i przystępowania do Komunii św., postanowiono więc im pomóc przez wygłoszenie odpowiednich konferencji⁶⁰.

W trakcie jednej z sesji egzaminacyjnych zauważono, że alumni podpowiadają sobie w czasie zdawanego egzaminu, wobec czego nakazano grzeszącym w ten sposób spowiedź, a pytanych wywoływano na środek sali⁶¹.

Problemem, który zauważały władze seminaryjne, było czytanie przez kleryków nieodpowiedniej literatury, zwłaszcza satyrycznej, m.in. czasopisma „Lustro”, zaniedbywanie lektury odpowiednich czasopism ascetyczno-teologicznych. Ten problem rozwiązano określając, jakie teksty mają być czytane w pokojach, a jakie w refektarzu⁶². W refektarzu w czasie obiadu i kolacji klerycy mieli czytać: „Przegląd Katolicki”, „Misje Zagraniczne”, *Historię powszechną*, wyłączając inne książki lub wybierając z nich ostrożnie poszczególne fragmenty⁶³.

Władze seminaryjne dowiedziały się również, że siedmiu kleryków udających się do domu, przebywało w hotelu w Skierniewicach, a czterech z nich grało tam w karty, co wywołało publiczne zgorszenie. To też spotkało się z odpowiednią karą⁶⁴.

Jednego z alumnów V roku pochwycono na paleniu papierosów, wobec czego podjęto decyzję o jego usunięciu. Jednak na radzie profesorów głosowanie nie przyniosło rozstrzygnięcia, gdyż czterech profesorów było za usunięciem, a czterech przeciw, wobec powyższego postanowiono kwestię przedstawić biskupowi⁶⁵, choć nie jest znana jego decyzja. Zauważono

---

⁵⁸ Liber actorum, k. 46.

⁵⁹ Tamże, k. 49v.

⁶⁰ Tamże, k. 35, 45.

⁶¹ Tamże, k. 40.

⁶² Tamże, k. 39v.

⁶³ Tamże, k. 43v.

⁶⁴ Tamże, k. 41v.

⁶⁵ Tamże, k. 44v.

również, że klerycy „przepełnieni duchem świeckim” krytykują profesorów, wobec czego postanowiono im zwiększyć ilość zajęć naukowych⁶⁶.

Zakazano alumnom „przynosić jedzenie z miasta”, a więc klerycy mieli spożywać tylko posiłki seminaryjne. Natomiast rektor miał przypilnować kuchnię, aby posiłki były smaczne i w odpowiedniej ilości. Problemem był również prokurator, o którym powiedziano, że „przesiaduje u księży, a nie zajmuje się swoimi obowiązkami”⁶⁷. Sytuacja się prawdopodobnie nie poprawiła, bo we wrześniu 1892 r. pozwolono klerykom na zakup podwieczorków za własne pieniądze, lecz i tak musieli je spożywać wspólnie w refektarzu w czasie 16.00–16.20⁶⁸.

Inny problem mieli klerycy V roku, których obowiązkiem było prowadzenie z sobą rozmów w języku łacińskim, a tym czasem rozmawiali po polsku. Postanowiono zmniejszyć ilość obowiązkowych rozmów, ale wprowadzono dodatkowe zajęcia z języka łacińskiego, gdyż wniosek był taki, że klerycy nie rozmawiają z sobą, ponieważ za słabo znają łacinę⁶⁹. Ostatecznie wprowadzono jednak pewne złagodzenie nakazu rozmów po łacinie, były wymagane tylko w niektóre dni. Postanowiono też tego nie sprawdzać, a jedynie pozostawić to sprawie sumień kleryków i zachęcić spowiedników do czujności w tej dziedzinie⁷⁰.

Pojawiła się też prozaiczna sprawa, a mianowicie kwestia palenia w piecach przez kleryków. Otóż polecono im palić w piecach tylko do godziny 14.00, gdyż była obawa zaccadzenia⁷¹.

Były też praktyczne zalecenia dla profesorów. Najczęściej powtarzanym była zachęta dla profesorów, aby chodzili na spacer z klerykami, wpływając w ten sposób na ich osobiste wyrobienie⁷². Zachęcano profesorów do poznania alumnów na tyle, żeby potrafili wydać opinię o alumnach, zwłaszcza przed święceniami wyższymi⁷³.

W grudniu 1893 r. profesorowie postanowili zatrudnić do posługi u siebie, jeszcze jednego służącego, gdyż jeden nie był w stanie objąć wszystkich swoich obowiązków, często wysługując się służącymi z kuchni.

---

⁶⁶ Tamże, k. 39v.

⁶⁷ Przy tej okazji nie wykazano jego obowiązków, a jedynie go skrytykowano. Tamże, k. 36.

⁶⁸ Tamże, k. 48.

⁶⁹ Tamże, k. 39.

⁷⁰ Tamże, 43v.

⁷¹ Tamże.

⁷² Tamże.

⁷³ Tamże.

W związku z tym zauważyli, że klerycy mogą być zgorszeni, gdy służąca (nawet w podeszłym wieku) chodziła po korytarzu profesorskim⁷⁴.

1.4. Wykładowcy i formacja intelektualna

Jak już to wyżej powiedziano, kadra profesorska rekrutowała się z kapłanów diecezjalnych. Władze carskie wydawały zgodę na piastowanie urzędu kościelnego, stąd dane znajdujące się w schematyzmach diecezjalnych są informacjami opartymi na decyzjach władz carskich⁷⁵.

W interesującym nas czasie (1889–1893) wykładowcami⁷⁶ w seminarium byli: Stanisław Chodyński (STC)⁷⁷, Franciszek Stopierzyński (STC)⁷⁸, Józef Kozłowski (STC)⁷⁹, Władysław Krynicki (STM)⁸⁰, Jan Sobczyński⁸¹, Marian Nassalski (STM)⁸², od 1890 Józef Przeździecki (STM)⁸³, od 1890 r. Marian Fulman (STM)⁸⁴, Leon Moczyński⁸⁵, Karol Max⁸⁶, Stanisław Mirecki (STM)⁸⁷. Grono nauczycieli seminaryjnych uzupełniał Leon Szyperski, świecki będący nauczycielem w Szkole Realnej we Włocławku, który w seminarium uczył historii, języka i lite-

---

⁷⁴ Tamże, k. 49v.

⁷⁵ Tamże, k. 38.

⁷⁶ Informacje o wykładowcach i wykładanych przez nich przedmiotach pochodzą z *Liber actorum*, k. 38. Natomiast o stopniach naukowych ze schematyzmów diecezji kujawsko-kaliskiej. Zastosowane skróty: STC – Świętej Teologii Kandydat, STM – Świętej Teologii Magister,

⁷⁷ Wykładał: prawo kanoniczne, historię Kościoła polskiego, rubryki, powtórki z historii.

⁷⁸ Wykładał: teologię moralną, łacinę (kurs niższy), śpiew, teologię pastoralną, nadzór nad katechezą w kościółku św. Witalisa.

⁷⁹ Wykładał: teologię dogmatyczną, historię Kościoła powszechnego, teologię pastoralną. Zmarł 13 II 1890 r.

⁸⁰ Wykładał: nauki katolickie, literaturę polską, historię świętą, historię Kościoła powszechnego, historię powszechną, prawo kanoniczne.

⁸¹ Wykładał: filozofię, łacinę (wyższą), historię powszechną i historię polską.

⁸² Wykładał: wymowę, stylistykę, ceremonie, Pismo Święte, archeologię, historię świętą.

⁸³ Wykładał w latach 1890–1891: teologię dogmatyczną, nauki katolickie, ceremonie, prawo kanoniczne, stylistykę. Ponadto miał nadzór nad katechizacją dzieci w kościele św. Witalisa. W 1892 r. wstąpił do paulinów na Jasnej Górze.

⁸⁴ Wykładał: teologię dogmatyczną, ceremonie kościelne, stylistykę, naukę katolicką. Od 1892 r. przejął katechezę w kościele św. Witalisa. Zob. także Nitecki, *Biskupi kościoła*, kol. 105–106.

⁸⁵ Wykładał: śpiew kościelny, śpiew gregoriański, prowadził chór.

⁸⁶ Zastąpił ks. J. Przeździeckiego. Wykładał od 1891 r.: prawo kanoniczne, naukę katolicką. Informację o jego pracy w seminarium podają protokoły sesji profesorskich, a nie podaje jej schematyzm diecezjalny.

⁸⁷ Wykładał od 1892: historię Kościoła powszechnego, historię powszechną, stylistykę.

ratury rosyjskiej⁸⁸. Bez trudności można zauważyć, że niektórzy z nich mieli bogaty wachlarz wykładanych przedmiotów. Zapewne wynikało to z ograniczonej liczby profesorów, którzy musieli wykładać różne przedmioty, nie zawsze będąc w danej dziedzinie specjalistą.

Bibliotekarzem był rektor ks. S. Chodyński⁸⁹, a od 1890 r. ks. J. Sobczyński⁹⁰; byli oni kierownikami instytucji, która była zapleczem źródłowym i podręcznikowym przede wszystkim dla filozofii i teologii, ale również i innych przedmiotów. W miarę możliwości uzupełniano księgozbiór. Tak się stało w grudniu 1892 roku, gdy za otrzymane przez seminarium pieniądze, postanowiono zakupić książki do wykładów przedmiotów związanych z przedmiotami „rosyjskimi”⁹¹ oraz kilka dzieł rosyjskich autorów klasycznych do biblioteki⁹².

Kadrę profesorską w czasie pobytu Radziszewskiego w seminarium stanowiło więc 11 wykładowców, z których tytuły magistra (STM)⁹³ miało pięciu wykładowców, kandydata teologii (STC) miało trzech, a przy trzech w schematyzmach nie umieszczono tytułów naukowych, a więc ich zapewne nie mieli.

Mimo że tytuły naukowe profesorów nie robią wielkiego wrażenia, to trzeba zauważyć, że wielu z nich było postaciami o wybitnych cechach osobowych. Zapewne były one również podstawą do powołania ich później na wyższe urzędy kościelne. A mianowicie, ks. Władysław Krynicki został biskupem włocławskim, a ks. Marian Fulman – biskupem lubelskim, natomiast ks. Józef Przeździecki dwukrotnie generałem paulinów⁹⁴. Ks. M. Nassalski był wydawcą czasopism „Homiletyka” i „Przewodnik Społeczny”⁹⁵. Niewątpliwie również księża S. Chodyński i F. Stopierzyński, którzy przez kilkadziesiąt lat kształtowali osobowość młodych ludzi przygotowujących się do kapłaństwa, zaliczają się do najbardziej zasłużonych dla diecezji.

Warto również zauważyć, że wykładowcy w ramach prowadzonej przez siebie pracy naukowej, na sesji profesorów w dniu 21 X 1892, zo-

---

⁸⁸ Liber actorum, k. 33v.

⁸⁹ Tamże, k. 33.

⁹⁰ SchK-K 1890, s. 12–13.

⁹¹ Przedmioty nakazane przez władze zaborcze.

⁹² Liber actorum, k. 49.

⁹³ Stosowano dwa sposoby na oznaczanie magistra teologii: STM lub SThM.

⁹⁴ J. Zbudniówek, *Przeździecki Pius*, w: EK, t. 16, Lublin 2012, kol. 722.

⁹⁵ W. Karasiński, *Nassalski Marian*, w: WłSb, t. 2, s. 132.

bowiązali się podjąć tłumaczenia dzieł Ojców Kościoła. I tak ks. F. Stopierzyński miał przetłumaczyć dzieło św. Grzegorza *De cura pastoralis*, ks. W. Krynicki – św. pap. Leona *Homilie*, ks. M. Nassalski – św. Augustyna *De catechizandis rudibus*, ks. J. Sobczyński – *Epistole św. Hieronimi*, ks. M. Fulman – *Dzieła św. Cypriana*, ks. S. Mirecki – św. Augustyna *De civitate Dei* (dokończenie tłumaczenia ks. Gładyszewicza), rektor miał się zająć dziełami św. Efrema⁹⁶.

Proces edukacyjny w seminarium duchownym oparty był na wykładach⁹⁷ i ćwiczeniach przygotowujących do działalności duszpasterskiej.

Wykłady odbywały się w dwóch sesjach jesiennej i wiosennej. Obie były finalizowane sesjami egzaminacyjnymi: zimową i letnią. Do 1892 r. odpytywanie i egzaminy odbywały się w ten sposób, że alumn odpowiadał w czasie wykładu siedząc, a w czasie egzaminu stojąc. Natomiast od 1892 r. egzaminowano w ten sposób, że na środek sali wychodziło dwóch egzaminowanych, z których jeden odpowiadał, a drugi przygotowywał się do odpowiedzi, wiedząc z jakiego zakresu materiałowego będzie odpowiadał⁹⁸.

Profesorowie po zakończeniu egzaminów, na sesji profesorskiej, omawiali osobę każdego kleryka zarówno od strony naukowej (zdane egzaminy), jak i czynionych postępów w zdobywaniu wiedzy. Jeżeli uczniowie słabo zdawali dany egzamin, musieli go poprawiać⁹⁹. Określano również, czy dany student rokuje nadzieje na rozwój intelektualny; w przypadku odpowiedzi negatywnej proponowano opuszczenie seminarium lub wprost alumna usuwano¹⁰⁰.

Drugim elementem było praktyczne przygotowanie do kapłaństwa, które realizowano poprzez liturgię katedralną, głoszenie kazań i prowadzenie zajęć katechetycznych. Przygotowanie do liturgii w katedrze odbywało się najczęściej pod kierunkiem kapelanów biskupich, którzy byli jednocześnie ceremoniarzami liturgii pontyfikalnych. Innym elementem

---

⁹⁶ Liber actorum, k. 49.

⁹⁷ O prowadzonej w Seminarium Duchownym we Włocławku pracy dydaktycznej w latach 1892–1897 obszernie pisze ks. K. Rułka, *Formacja intelektualna Sługi Bożego Biskupa Wojciecha Owczarka*, Włocławek 2021.

⁹⁸ Liber actorum, k. 44v.

⁹⁹ Od 6 IX 1891 wprowadzono zasadę, że egzamin poprawkowy ma być zdawany w sali wobec rektora i profesorów, a nie jak to było wcześniej prywatnie u profesora. Zob. Liber actorum, k. 41v.

¹⁰⁰ Tamże, k. 40.

była zwyczajna posługa liturgiczna w katedrze. Wszystko to prowadziło do opanowania posługi podczas mszy św. zarówno w znaczeniu poszczególnych funkcji wynikających ze święceń, jak i rozumienia ducha liturgicznej. Co prawda przez pewien okres katedra była w remoncie i nie zawsze była możliwość doskonalenia warsztatu liturgicznego, niemniej jednak, gdy remont zakończono, podjęto tu ponownie zgłębianie tajników służby Bożej¹⁰¹.

Każdy kleryk miał również obowiązek przygotowywania tekstu kazania, który podlegał sprawdzeniu przez upoważnionego do tego profesora, a następnie wygłaszania go wobec kleryków. Alumni wygłaszali kazania: z okazji wspomnienia św. Witalisa (refektarz), w Wielkim Poście (u reformatów) i Wielki Piątek (w kościele parafialnym)¹⁰². We wrześniu 1892 r. postanowiono ulżyć ks. M. Nassalskiemu, który sprawdzał kazania wszystkich kleryków przed ich wygłoszeniem i każdy profesor miał sprawdzać po 10 tekstów¹⁰³.

Podobnie było z katechezą, którą klerycy prowadzili zarówno w kościele św. Witalisa, jak i w parafii wrocławskiej¹⁰⁴. Nadzór nad klerykami prowadzącymi katechezę u św. Witalisa miał ks. Stopierzyński, później także ojciec duchowny, a na próbach w piątek był obecny rektor¹⁰⁵. Od 1892 r. nad katechezą u św. Witalisa czuwał ks. M. Fulman, on też chodził na próby i pomagał klerykom w jej przygotowaniu. Natomiast w tym czasie katecheza w kościele parafialnym miała się odbywać według zaleceń wydanych jeszcze przez nieżyjącego już rektora ks. Zenona Chodyńskiego, które jednak miał zweryfikować ówczesny rektor ks. Stanisław Chodyński¹⁰⁶.

Oprócz zdobywania wiedzy w ciągu roku szkolnego uczniowie dostawali również do wykonania prace na czas wakacyjny, do których należały zaleźnie od roku studiów: przygotowanie kazania na zadany temat, sprawozdanie z przeczytanych książek, tłumaczenie pism Ojców Kościoła¹⁰⁷.

---

¹⁰¹ Prace remontowe w katedrze z różnym nasileniem trwały w latach 1883–1902. Natomiast informacja o ograniczeniu praktyk liturgicznych pochodzi z roku 1891. Zob. Liber actorum, k. 40.

¹⁰² Tamże, k. 45.

¹⁰³ Tamże, k. 47v.

¹⁰⁴ Wtedy była we Wrocławku tylko jedna parafia św. Jana.

¹⁰⁵ Liber actorum, k. 42v.

¹⁰⁶ Tamże, k. 45.

¹⁰⁷ Tamże, k. 40v.

Warto również uświadomić sobie, że czas nauki w seminarium był różny¹⁰⁸. Już na egzaminie wstępnym określano, czy kandydat rozpocznie studia od roku pierwszego, czy ze względu na ukończenie pełnego gimnazjum i praktycznie posiadaną wiedzę zostanie przyjęty już na rok drugi.

Podstawą prowadzenia zajęć był obowiązek przyswojenia sobie odpowiedniej ilości wiedzy. Kolejne lata seminaryjne nie były prostym przechodzeniem z klasy do klasy, gdyż uczeń musiał opanować odpowiedni zasób materiału. Zasadniczy podział nauki w Seminarium Duchownym polegał na oddzielnych kursach: filozoficznym i teologicznym. Pierwszy był zazwyczaj dwuletni, a drugi trzyletni. W interesujących nas latach 1889–1893¹⁰⁹ seminaryjne przygotowanie do kapłaństwa trwało pięć lat¹¹⁰, a jedynie święceni w roku 1890 – odbyli studia sześciolateczne¹¹¹. Jeżeli z jakichś względów nie wyświęcono alumnów po pięciu latach seminarium¹¹², to organizowano dla nich zajęcia uzupełniające lub posługę dla seminarium np. w bibliotece¹¹³.

Niewielka grupa alumnów otrzymywała stypendia pochodzące najprawdopodobniej z zapisów testamentalnych. W roku 1890 po dwóch alumnów korzystało ze stypendiów ufundowanych przez księży: Orzechowskiego i Zaleskiego¹¹⁴.

Ukoronowaniem formacji duchowo-intelektualnej były święcenia kapłańskie, do których alumni przygotowywali się poprzez rekolekcje. Terminy święceń były różne zależnie od zapotrzebowania na kapłanów w diecezji¹¹⁵.

1.5. W protokołach sesji profesorów

W protokołach z Rady Profesorskiej wzmianki o alumnie Idzime Radziszewskim występują kilkakrotnie. Pierwszy raz w Raporcie do Policmajstra miasta Włocławka z dnia 1/13 IX 1889 r., w którym znajduje się

---

¹⁰⁸ Tamże, s. 41v.

¹⁰⁹ SchK-K 1891, s. 12–17; SchK-K 1892, s. 12–17; SchK-K 1893, s. 13–17.

¹¹⁰ Choć na jesień 1891 r. Konsystorz zwrócił się do Seminarium Duchownego, aby przygotować alumnów, którzy jeszcze nie skończyli piątego roku. Zob. Liber actorum, k. 42v.

¹¹¹ SchK-K 1890, s. 12–16.

¹¹² Przyczyny braku święceń kapłańskich były następujące: brak odpowiedniego wieku do święceń; braki wiedzy; brak zapotrzebowania na księży z diecezji.

¹¹³ Zazwyczaj kierowano ich do pracy w bibliotece, do katalogowania książek. Zob. Liber actorum, k. 42v.

¹¹⁴ Tamże, k. 33v.

¹¹⁵ Tamże, k. 43.

informacja o przyjęciu go do seminarium¹¹⁶. Kolejna informacja pochodzi z sesji z 16 VI 1891 r.¹¹⁷. Dowiadujemy się z niej, że 9 alumnów w tym Radziszewski jest przeznaczonych do święceń niższych. Informacja ta została potwierdzona na sesji 30 X 1891 r., święcenia niższe odbyły się 15 XI 1891 r.¹¹⁸.

Kolejny raz interesujące nas nazwisko pojawia się w protokole z dnia 9 XII 1891 r., gdy został mianowany monitorem¹¹⁹; prawdopodobnie była to funkcja dla kleryka, którego zadaniem było mobilizowanie i pilnowanie młodszych alumnów podczas nauki¹²⁰.

Natomiast z dnia 6 II 1893 r. pochodzi informacja o podjęciu decyzji, by szczególnie zwrócić uwagę na 15 alumnów, wśród nich był I. Radziszewski. W tej liczbie znalazło się kilku, których niebawem usunięto z uczelni, ale wydaje się, że w przypadku samego Radziszewskiego, ta szczególna uwaga związana była raczej ze zbliżającym się okresem przedstawienia alumnów na studia do Akademii Duchownej w Petersburgu¹²¹.

Niebawem też, bo 27 VI 1893 r., rektor seminarium wystawił opinię o alumnie Idzim Radziszewskim, która zapewne była podstawą do przyjęcia na Akademię Duchowną¹²².

1.6. W relacjach kolegów

Przytoczymy opinie dwóch z jego kolegów. Pierwszy, z tego samego roku – ks. Jan Langier: „Na naszym kursie był ze wszystkich najzdolniejszy Idzi Radziszewski, wszyscy go kochali i szanowali i od początku mieliśmy o nim idealne wyobrażenie. Widziałem go w ekstazie modlitewnej, jakby stał wśród nas na globie podniesiony i przemawiał w zachwyceniu: Nauki! Nauki! Nauki! Nauki i pracy nam potrzeba!!! Utarte i wyblakłe przeorać trzeba. Światła, więcej światła... Jeszcze jako kleryk podał pewne wskazówki (dotyczące nauki w seminarium), do których się z korzyścią odniesiono. W celu pogłębienia znajomości filozofii zorganizował wśród kolegów samokształceniową grupę nazwaną od jego imienia *Schola Aegidiana*”¹²³.

---

¹¹⁶ Tamże.

¹¹⁷ Tamże, k. 40.

¹¹⁸ Tamże, k. 43.

¹¹⁹ W 1901 r. urząd zniesiono. Zob. Chodyński, *Seminaryum włocławskie*, s. 175.

¹²⁰ Liber actorum, k. 44.

¹²¹ Tamże, k. 50.

¹²² Tamże, k. 50v.

¹²³ J. Bagrowicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: *WiSb*, t. 2, s. 152.

Opinia druga – późniejszego bp. łódzkiego Włodzimierza Jasińskiego¹²⁴: „Kolega o rok starszy powołaniem, już na ławie seminaryjnej zapowiadał się Idzi Radziszewski doskonale. Z natury żądny wiedzy, obcował stale z książką i śledził ruch naukowy u nas i za granicą, w dostępnym dla siebie zakresie. Główne jego zainteresowania stanowiła filozofia i teologia fundamentalna, im też wierności przez całe życie dochował. Poważny nad wiek, skupiony, ścisły w rozumowaniu, małowówny, nigdy prawie nie żartując, przejęty pragnieniem dalszych studiów, wyrastał na luminarza wśród kolegów [...]. Przy swej silnej woli, benedyktyńskiej pracowitości, postępach w nauce, karności i dobrym wychowaniu, zyskał sobie – wzorowy lewita Chrystusowy – uznanie i względy władzy seminaryjskiej, czego dowodem było wysłanie go na studia do Akademii Petersburskiej”¹²⁵.

2. Akademia Duchowna w Petersburgu

2.1. Wiadomości ogólne

Powstała na skutek przeniesienia Wydziału Teologicznego z Uniwersytetu Wileńskiego do Petersburga w roku 1842. Car nadał jej tytuł Cesarskiej Rzymskokatolickiej Akademii Kościelnej. Władze państwowe określiły, że celem istnienia uczelni było przygotowanie urzędników na wyższe stanowiska duchowne. Zarząd uczelni stanowił rektor, dwóch profesorów duchownych i dwóch świeckich, a także prokurator z głosem doradczym w sprawach gospodarczych. Przy zarządzie funkcjonowała kancelaria, która prowadziła korespondencję z Rzymskokatolickim Kolegium Duchownym i władzami diecezjalnymi. Pracownikami uczelni byli w większości ludzie świeccy, zazwyczaj wyznania prawosławnego. Po zawarciu Konkordatu Rosji ze Stolicą Apostolską w 1846 r., Akademia Duchowna miała nadzór nad działalnością seminariów duchownych w poszczególnych diecezjach¹²⁶.

Do akademii najczęściej wysyłano alumnów z roku trzeciego (gdy kurs trwał 4 lata) lub czwartego (gdy kurs trwał 5 lata). Dopiero od sierpnia 1894 r. polecono wybierać kandydatów z alumnów, którzy ukończyli już seminarium¹²⁷.

---

¹²⁴ A. Poniński, *Jasiński Włodzimierz Bronisław*, w: *WiSb*, t. 2, s. 75–77; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 178–179.

¹²⁵ Z. Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii w Seminarium Duchownym we Włocławku*, Włocławek 2019, s. 42–43.

¹²⁶ B. Ussas, *Akademia Duchowna w Petersburgu*, w: *EK*, t. 1, Lublin 1995, s. 212.

¹²⁷ Chodyński, *Seminarium włocławskie*, s. 127.

Do roku 1870 wysyłano do Akademii po dwóch alumnów z diecezji. Później było ich czterech, choć bywały lata, gdy było ich pięciu, a nawet siedmiu. Zawsze jednak tylko czterech na stypendium rządowym, a pozostali byli na własnym utrzymaniu. Dopiero w listopadzie 1890 r., na prośbę bp. Bereśniewicza, diecezji przyznano piąte stypendium¹²⁸.

2.2. Rektor i system nauczania

W interesującym nas okresie (1893–1896) rektorem Akademii Duchownej był bp Franciszek Albin Symon, który pełnił urząd w latach 1894–1897¹²⁹. Wykształcony na uniwersytetach zachodnich w Monachium i Rzymie (Gregorianum i Sapienza), podniósł uczelnię petersburską z zastraszenia represjami po powstaniu styczniowym i doprowadził do jej rozkwitu. Uczynił to, opracowując nowy statut uczelni, wprowadzając nowsze podręczniki, zwiększając wymagania dotyczące egzaminów rocznych i magisterskich. W roku 1882 na podstawie umowy państwa ze Stolicą Apostolską nawiązał ściślejsze kontakty z biskupami diecezjalnymi, czyniąc ich współodpowiedzialnymi za kwalifikacje kandydatów na studia. Podstawą dla studiów akademickich było wykształcenie zdobyte w ramach nauki seminaryjnej, stanowiło więc jego uzupełnienie i rozszerzenie¹³⁰. W 1887 r. założył rocznik „Academia Caesarea Romano-Catholica Ecclesiastica Petropolitana”, w którym ukazywały się rozprawy naukowe profesorów Akademii Duchownej. W swojej pracy wiele miejsca poświęcał wychowaniu studentów w duchu narodowym i społecznym. Swoim zaangażowaniem rozbudził studencki ruch naukowy.

Rektor organizował zjazdy absolwentów, na których omawiano problemy nauczania religii, oświaty wśród ludu i twórczości literackiej. W końcu „zjazd absolwentów” uznano za organizację nielegalną i wytoczono proces rektorowi, w wyniku którego skazano go w 1897 r. na zesłanie do Odessy¹³¹.

Struktura Akademii Duchownej od początku istnienia związana była z czterema katedrami nauk teologicznych: Pismo Święte, teologia

---

¹²⁸ Tamże.

¹²⁹ P.E. Herod, S. Tylus, *Symon Franciszek Albin*, w: EK, t. 18, Lublin 2013, kol. 1314–1315; Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce*, kol. 425.

¹³⁰ Opisując czasy nieco późniejsze 1892–1901 i biorąc za przykład Wojciecha Owczarka, K. Rulka wykazuje czego uczono w seminarium i w jaki sposób pogłębiano wiedzę w ramach studiów akademickich. Zob. Rulka, *Formacja intelektualna sługi Bożego biskupa Wojciecha Owczarka*.

¹³¹ Ussas, *Akademia Duchowna w Petersburgu*, s. 214.

(dogmatyczna i fundamentalna), historia Kościoła i prawo kanoniczne, homiletyka (z nią były związane adiunktury: teologii moralnej, teologii pastoralnej i archeologii biblijnej), a także czterech nauk świeckich: filozofii i logiki, historii powszechnej i Rosji, literatury rosyjskiej, literatury łacińskiej i greckiej oraz lektoraty (języków: niemieckiego, francuskiego i hebrajskiego). Struktura ta ulegała okresowo zmianom w zależności od zauważalnych potrzeb w pełnym wykształceniu studentów¹³².

Uczelnia nadawała stopnie: studenta, kandydata, magistra, doktora teologii, doktora prawa kanonicznego. Z czasem tytuł magistra rozdzielono na dwa stopnie. Magistrem I stopnia był student legitymujący się bardzo dobrymi wynikami naukowymi, a magister II stopnia jedynie dobrymi. Stopień doktora teologii nadawano na podstawie dwóch prac w języku łacińskim i rosyjskim na tematy teologiczne oraz publicznego egzaminu z 50 tez (Pismo Święte, teologia dogmatyczna, teologia moralna, historia Kościoła). Do doktoratu z prawa kanonicznego wymagano napisanej pracy o tematyce prawnej i egzaminu z 50 tez z prawa kanonicznego i historii Kościoła. Uzyskanie podwójnego doktoratu wymagało napisania obszernej pracy o tematyce teologiczno-prawnej oraz egzaminu z 70 tez (Pismo Święte, teologia dogmatyczna, prawo kanoniczne, historia Kościoła). Od 1886 r. arcybiskup mohylewski miał prawo zatwierdzania stopni naukowych¹³³.

2.3. Profesorowie seminarium o Akademii Duchownej

Na sesjach profesorskich w Seminarium Duchownym we Włocławku o uczelni petersburskiej rozmawiano wielokrotnie. Zazwyczaj były to dyskusje nad tym, kogo kierować do Petersburga.

Na sesji profesorów w dniu 21 IV 1890 r. podjęto ogólną kwestię wysyłania kleryków na Akademię Duchowną do Petersburga, gdyż diecezja otrzymała piąte stypendium rządowe na tę uczelnię. Zauważono, że oprócz przebywających na stypendium rządowym, byli alumni, którzy studiowali tam na własny koszt. Postanowiono delegować dwóch kolejnych studentów, wyznaczając również trzeciego zapasowego¹³⁴.

Na kolejnej radzie (12 V 1890) postanowiono wysłać na stypendium rządowe dwóch kleryków: Jana Kabatę i Waleriana Pogorzelskiego

---

¹³² I. Wodzianowska, *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007, s. 99–102.

¹³³ Ussas, *Akademia Duchowna w Petersburgu*, s. 213.

¹³⁴ Liber actorum, k. 39.

(stypendium III i IV), natomiast na piąte skierować, uczącego się tam od pewnego czasu na własnym utrzymaniu Wojciecha Helbicha. Za-uważono, że wcześniej wytypowany na stypendium Stanisław Bajerski odmówił ze względów rodzinnych. Ponadto na własny koszt proponowano wysłać: Michała Skowronka, Antoniego Kazimierza Ostrowskiego i Rudolfa Filipskiego. Przy czym Skowronek, gdy tylko zwolniłoby się miejsce, miał przejść na stypendium rządowe, a dwaj pozostali przez cały okres mieli pozostać na własnym utrzymaniu. Prośbę o wysłanie na studia na własny koszt złożył również Michał Ciesielski, któremu udzielono zgody¹³⁵.

Na następnej sesji 16 VI 1891 r., na życzenie biskupa, ponownie zgodzono się na wysłanie na studia do Petersburgu Stanisława Bajerskiego. On sam wcześniej przeprosił i odmówił pójścia na studia do Petersburga, tłumacząc się, że chce przyjąć święcenia i po objęciu parafii zaopiekować się rodzicami. Biskup, doceniając jego postawę, mimo wszystko chciał go na studia wysłać. Dla ułatwienia sytuacji alumnowi, Pasterz diecezji postanowił go najpierw wyświęcić i mianować na urząd tytularny, z którego utrzymywałyby rodziców, a sam miał studiować, utrzymując się ze stypendium rządowego.

Na koniec roku szkolnego 1890/91 wydano dla zainteresowanych (S. Bajerski, M. Ciesielski, A. Ostrowski, R. Filipski, M. Skowronek) zaświadczenia o odbytych studiach w seminarium wrocławskim, dające podstawę do podjęcia studiów w akademii¹³⁶.

W dniu 17 V 1892 r. postanowiono przebywającego na „własnym utrzymaniu” M. Skowronka przenieść na stypendium rządowe, gdyż będący na tym stypendium W. Helbich¹³⁷ ze względu na stan zdrowia musiał powrócić z Petersburga. Natomiast na „własny koszt” pozwolono wyjechać na Akademię Duchowną Piotrowi Czapl, pod warunkiem jednak, że na tej zasadzie odbędzie całe studia. Natomiast odmówiono studiów na „własny koszt” S. Dąbkowskiemu, ze względu na brak funduszy własnych i stan zdrowia¹³⁸.

Na zakończenie następnego roku akademickiego w dniu 27 VI 1893 r., rektor seminarium wystawił opinię o dwóch alumnach: Idzim

---

¹³⁵ Tamże, k. 39v.

¹³⁶ Tamże, k. 41.

¹³⁷ J. Dębiński, *Helbich Wojciech*, w: WłSb, t. 4, Włocławek 2006, s. 53–55.

¹³⁸ Liber actorum, k. 45v.

Radziszewskim i Stanisławie Małachowskim, które zapewne były podstawą do przyjęcia ich obu na studia w Akademii Duchownej w Petersburgu¹³⁹.

2.4. Student akademicki

Idzi Radziszewski został skierowany do Petersburga przez bp. A. Bereśniewicza¹⁴⁰. Rozpoczął tam studia w roku akademickim 1893/94. W tym czasie studiowało na Akademii łącznie 7 studentów z diecezji kujawsko-kaliskiej. Na roku czwartym był diakon S. Mirecki, na trzecim – diakon J. Kabata, diakon M. Skowronek, ks. S. Bajerski i posiadający jedynie niższe święcenia (CMO) R. Filipski. Natomiast na rok pierwszy przyszedł I. Radziszewski i S. Małachowski; mimo że tego nie oznaczono obaj byli już po święceniach niższych¹⁴¹.

W kolejnych latach studiów: II – 1894/95¹⁴², III – 1895/96¹⁴³, IV – 1896/97¹⁴⁴, studiowali obaj na tym samym roku.

Szczególnie umiłowanym przedmiotem przez Radziszewskiego była filozofia. Jednak zgodnie z zaleceniem władzy diecezjalnej podjął studia teologiczne, jednocześnie pogłębiając zainteresowania filozoficzne¹⁴⁵. Szczególnym przedmiotem jego zainteresowań spośród działów filozofii była psychologia¹⁴⁶.

Studia na tej uczelni uwieńczył w 1896 r. uzyskaniem stopnia kandydata teologii, w tym też roku przyjął święcenia kapłańskie¹⁴⁷ z rąk bp. F.A. Symona¹⁴⁸. W roku 1897 uzyskał tytuł magistra teologii¹⁴⁹, w oparciu o pracę z egzegezy Pisma Świętego *De vaticiniis Christi Domini*¹⁵⁰.

2.5. Powrót do diecezji

Po zakończeniu studiów ks. I. Radziszewski wrócił do macierzystej diecezji kujawsko-kaliskiej. Biskup skierował go na wikariat do parafii

---

¹³⁹ Tamże, k. 50v.

¹⁴⁰ G. Kowalewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: PSB, t. 30, s. 122.

¹⁴¹ SchK-K 1894, s. 14.

¹⁴² SchK-K 1895, s. 14.

¹⁴³ SchK-K 1896, s. 14.

¹⁴⁴ SchK-K 1897, s. 14.

¹⁴⁵ Kowalewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 122.

¹⁴⁶ A. Biela, *Idzi Radziszewski. Charyzmatyczny psycholog*, Lublin 2018, s. 23.

¹⁴⁷ Wyczawski, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 483.

¹⁴⁸ Pawlak, *Z dziejów nauczania filozofii w Seminarium Duchownym we Włocławku*, s. 43.

¹⁴⁹ Biela, *Idzi Radziszewski. Charyzmatyczny psycholog*, s. 23.

¹⁵⁰ Kowalewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 122.

św. Mikołaja w Kaliszu, zapewne dla odpoczynku i odnalezienia się w kapłaństwie. Tu przez rok (1897–1898) pracując z młodzieżą, próbował w niej obudzić zapał do filozofii¹⁵¹.

Z pewnością biskup A. Bereśniewicz przygotował już kolejną propozycję rozwoju intelektualnego dla wracającego z Akademii Duchownej w Petersburgu młodego magistra teologii. Biskup swoją decyzją połączył dwa elementy, a mianowicie zapał ks. Radziszewskiego do filozofii i świetnie rozwijający się filozoficzny ośrodek naukowy w Lowanium, prowadzony przez D. Merciera, kierując ks. Idziego na studia w tym ośrodku. Myśl była przednia, jednak pojawiła się zasadnicza trudność – jak wyjechać poza granice Cesarstwa Rosyjskiego, a więc nielegalnie przekroczyć granice państwa?

Oficjalnie ks. Radziszewski po rocznym wikariacie w Kaliszu został przeniesiony na kolejny wikariat, tym razem do Brudzewa Kolskiego. Według schematyzmu diecezjalnego pełnił tam posługę w latach 1898–1900¹⁵². W kolejnym roku 1901 występuje w roczniku diecezjalnym jako kapłan rezydujący w diecezji, ale bez przydzielonego beneficjum¹⁵³.

3. Uniwersytet w Lowanium

3.1. Informacje ogólne

Uczelnia powstała na mocy bulli papieża Marcina V z 9 XII 1425 r. Początkowo miała jedynie wydział sztuk wyzwolonych (*artes liberales*), prawa kanonicznego, prawa cywilnego i medycyny. A od 1432 r. także wydział teologii erygowany przez papieża Eugeniusza IV. Z inicjatywy Erazma z Rotterdamu została tu założona szkoła filozoficzna (*Collegium Trilinguae*), w której studiowano języki: hebrajski, łacinę i grekę, zapoczątkowując w Europie studia nad językami wschodnimi, co przyniosło uniwersytetowi sławę międzynarodowego ośrodka myśli humanistycznej.

W roku 1783 cesarz Józef II przekształcił wydział teologiczny w Seminarium Generalne, a w 1792 r. republikańskie wojska francuskie zajęły uniwersytet, przy okazji rabując zbiory biblioteczne. Samą uczelnię

---

¹⁵¹ Z. Pawlak, *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej ks. rektora Idziego Benedykta Radziszewskiego*, StWł, 19(2017), s. 629.

¹⁵² SchK-K 1899, s. 31; SchK-K 1900, s. 32.

¹⁵³ SchK-K 1901, s. 67.

zamknięto w roku 1797, a profesorów odmawiających złożenia przysięgi republice aresztowano.

W 1817 r. uczelnię reaktywowano i funkcjonowała jako uniwersytet państwowy z wydziałami: nauk humanistycznych, matematycznych, przyrodniczych, medycznych i prawa. W roku 1835 przeniesiono do Lowanium utworzony rok wcześniej uniwersytet katolicki powołany do istnienia przez biskupów belgijskich w Mechelen. W XIX wieku w obrębie wydziałów utworzono instytuty i szkoły będące wynikiem adaptacji nauczania i badań do ewolucji nauki, m.in. w 1889 r. powstał tu Wyższy Instytut Filozofii¹⁵⁴.

3.2. Dezydery Józef Mercier

Wyświęcony na kapłana w 1874 r. w Mechelen, od 1877 r. prowadził wykłady z psychologii i logiki w miejscowym seminarium duchownym. Uzyskał doktorat z filozofii na Uniwersytecie w Lowanium i odbył kurs z psychologii w Paryżu. W latach 1882–1905 był profesorem nowo utworzonej Katedry Filozofii Tomistycznej na Katolickim Uniwersytecie w Lowanium¹⁵⁵, której celem było realizowanie programu odnowy filozofii Tomasza z Akwinu, co zawarł papież Leon XIII w dokumencie *Aeterni Patris Unigenitus*¹⁵⁶. W 1888 r. założył Philosophic Society of Louvain, a przy poparciu papieża Institut Supérieur de Philosophie, którego w latach 1889–1892 był pierwszym przewodniczącym, był też współredaktorem „Revue neo-scholastique” publikującego wyniki badań instytutu¹⁵⁷.

Był jednym z głównych przedstawicieli neotomizmu i odnowy filozofii chrześcijańskiej w XX wieku. Filozofię uważał za dyscyplinę czysto racjonalną, dotyczącą rzeczywistości empirycznej, różną od teologii i wolną od jej apologetycznego nastawienia. Odrzucał jednak przeciwstawienie prawdy objawionej prawdzie odkrytej na drodze filozoficznej, uważając objawienie za normę negatywną dla filozofii. Według niego należy z całej współczesnej myśli filozoficznej wydobyć zdrowe intuicje i włączyć je w integralny i na nowo przemyślany tomizm. Filozofia powinna podejmować problemy człowieka współczesnego i sięgać do wyników innych dyscyplin, tworząc syntezę z ich osiągnięciami, jako próby zrozumienia faktów i praw ustanowionych przez nauki w świetle zasad metafizyki. Odwołując się

---

¹⁵⁴ P. Gach, *Lowanium*, w: EK, t. 10, Lublin 2004, kol. 1415–1417.

¹⁵⁵ P. Królikowski, *Mercier Desire Joseph*, w: EK, t. 12, Lublin 2008, kol. 560–561.

¹⁵⁶ B. Kumor, *Historia Kościoła*, t. 7, Lublin 1991, s. 213.

¹⁵⁷ Królikowski, *Mercier Desire Joseph*, kol. 560–561.

do biologii, psychologii, neurologii, budował hylemorficzną koncepcję człowieka i wskazywał na jego substancjalną jedność. W 1892 r. założył w instytucie jedno z pierwszych laboratoriów psychologii eksperymentalnej. Dążył również do uzgodnienia kosmologii z fizyką i chemią oraz etyki z naukami społecznymi. Późniejszy prymas Belgii i kardynał¹⁵⁸.

3.3. Stephane Waihinger z Krakowa

Trudno dziś powiedzieć, kto był pomysłodawcą podstępnego sposobu wyjazdu Radziszewskiego na studia do Lowanium. Z ziem podległych władzy carskiej wyjechał Idzi Radziszewski, który po przekroczeniu granicy państwowej znalazł się w Cesarstwie Austriackim. Tam jednak pojawił się Stephane Wahinger pochodzący z Krakowa. Pod takim nazwiskiem został też wpisany na listę studentów filozofii w Wyższym Instytucie Filozoficznym Uniwersytetu Katolickiego w Lowanium (1898–1900)¹⁵⁹.

Jego mistrzem był tomista D. Mercier. W czasie studiów związał się z nim więzami przyjaźni, która przetrwała do końca życia. W 1899 r. nasz bohater uzyskał licencjat, a w 1900 r. doktorat z filozofii na podstawie rozprawy *De ideae religionis genesi in evolutionismo Darvino-Spenceriano* przygotowanej pod kierunkiem Merciera¹⁶⁰.

Powrót do Polski nastąpił w podobny sposób jak wyjazd, przy okazji zapłacił karę na przejściu austriacko-rosyjskim za zbyt długi pobyt w Cesarstwie Austro-Węgierskim¹⁶¹. Jak się wydaje, pobyt w Lowanium stał się źródłem inspiracji wielu jego przyszłych inicjatyw organizacyjno-naukowych¹⁶².

* * *

Artykuł ten w zarysie przedstawił czasy uczniowskie i studenckie Idziego Radziszewskiego, gdyż autor postawił sobie za cel ukazanie, w jaki sposób ten kapłan przygotował się do późniejszej posługi w Kościele katolickim w Polsce. Zauważono więc jego pobyt w Seminarium Duchownym we Włocławku, studia w Akademii Duchownej w Petersburgu i na Uniwersytecie w Lowanium.

---

¹⁵⁸ Tamże.

¹⁵⁹ Pawlak, *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej*, s. 629.

¹⁶⁰ Bagrowicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 152.

¹⁶¹ Tamże, s. 153.

¹⁶² Kowalewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s.122.

Wydawało się, że ks. Idzi Radziszewski był dobrze przygotowany do posługi jako moderator i profesor na uczelniach wyższych. Dlatego też w latach 1901–1905 pełnił funkcję wicerektora i profesora w Seminarium Duchownym we Włocławku. W tym czasie był pierwszym wykładowcą z tytułem doktora. Był to doktorat z filozofii (Ph. Dr), jednocześnie posiadał tytuł mgr teologii (STM)¹⁶³. Zapewne zainteresowany nowymi prądami naukowymi i ideami wychowawczymi, pragnął je wprowadzić w seminarium. Na to jednak nie bardzo chciał się zgodzić weteran kształcenia duchowieństwa w diecezji kujawsko-kaliskiej – ks. Stanisław Chodyński¹⁶⁴. Ta różnica zdań doprowadziła do opuszczenia seminarium włocławskiego i ponownego wyjazdu za granicę¹⁶⁵. Pojawił się też krótki epizod współpracy ze Wspólnotą Misjonarzy św. Wincentego á Paulo i siostrami szarytkami (1906–1907)¹⁶⁶.

Zapewne w tej sytuacji odbyło się spotkanie z ówczesnym biskupem kujawsko-kaliskim S.K. Zdzitowieckim, który widział potrzebę reformy seminarium we Włocławku i konsekwentnego kształtowania elity intelektualnej wśród duchownych i świeckich. Najprawdopodobniej zaproponował młodemu naukowcowi jeszcze jeden wyjazd naukowy, tym razem rekonesans po ośrodkach naukowych: Anglii, Francji, Włoszech, Austrii, Niemczech i Szwajcarii (1907), którego przedmiotem było bliższe zapoznanie się z ich formą, organizacją i działalnością¹⁶⁷. Ten wyjazd dopełnił formacji naukowo-organizacyjnej ks. Idziego Radziszewskiego, która zaowocowała podczas pełnienia funkcji rektora Seminarium Duchownego we Włocławku (1908–1914)¹⁶⁸, rektora Akademii Duchownej w Petersburgu (1914–1918)¹⁶⁹ oraz założyciela, organizatora i pierwszego rektora Katolickiego Uniwersytetu w Lublinie¹⁷⁰. Zebrane wtedy doświadczenia przyniosły wspaniałe rezultaty w dziedzinie reformy uczelni kształcących duchownych i powstania uniwersytetu katolickiego.

---

¹⁶³ SchK-K 1902, s. 15.

¹⁶⁴ K. Rulka, *Rektorzy, wicerektorzy, prefekci...*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Włocławek 1997, s. 133.

¹⁶⁵ Kowalewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 122.

¹⁶⁶ Pawlak, *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej*, s. 632.

¹⁶⁷ Kowalewicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 122.

¹⁶⁸ W reorganizacji seminarium opierał się na zatwierdzonym przez Stolicę Apostolską regulaminie dla seminariów włoskich. Zob. Rulka, *Rektorzy, wicerektorzy, prefekci...*, s. 133.

¹⁶⁹ Pawlak, *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej*, s. 627.

¹⁷⁰ Bagrowicz, *Radziszewski Idzi Benedykt*, s. 152.

FR. IDZI BENEDYKT RADZISZEWSKI – PUPIL AND STUDENT

Keywords: Fr. Idzi Radziszewski, Seminary in Włocławek, Theological Academy in St. Petersburg, Higher Philosophical Institute in Leuven.

Summary: The aim of the article was to show the path of intellectual and spiritual development of Fr. Idzi Radziszewski. It presents his stay at the Theological Seminary in Włocławek, further theological studies at the St. Petersburg Theological Academy and philosophical studies at the Catholic University in Louvain. This period allowed the young student to gain the skills and experience needed for the future organisational and scientific work. As the epilogue shows, this preparation was not immediately successful. Only subsequent intellectual and organisational struggles bore fruit in the form of founding and leading a Catholic university in Poland.

BIBLIOGRAFIA

Liber actorum in Seminario Wladislav[iense] 1883–1903, sygn. A Sem 14.

Documenta historica seminarii Wladislaviensis, coll. et ed. S. Chodyński, Varsaviae, 1897.

„Schematyzmy Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, 1895, 1896, 1897, 1899, 1900, 1901.

Bagrowicz J., *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: WłSb, t. 2, Włocławek 2005, s. 152–154.

Biela A., *Idzi Radziszewski. Charyzmatyczny psycholog*, Lublin 2018.

Chodyński S., *Seminaryum włocławskie. Szkic historyczny*, Włocławek 1905.

Dębiński J., *Helbich Wojciech*, w: WłSb, t. 4, Włocławek 2006, s. 53–55.

Frątczak W., *A.K. Bereśniewicz*, w: *Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, red. M. Wojciechowski, Włocławek 1991, s. 23–24.

Frątczak W., *S.K. Zdzitowiecki*, w: *Zasłużeni dla Włocławka (XIII–XX wiek)*, red. M. Wojciechowski, Włocławek 1991, s. 226–227.

Gach P., *Lowanium*, w: EK, t. 10, Lublin 2004, kol. 1415–1417.

Herod P.E., Tylus S., *Symon Franciszek Albin*, w: EK, t. 18, Lublin 2013, kol. 1314–1315.

Karasiński W., *Nassalski Marian*, w: WłSb, t. 2, Włocławek 2005, s. 132–133.

Kowalewicz G., *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: PSB, t. 30, red. E. Rostworowski – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 121–123.

Krajewski R., *Radziszewski Idzi*, w: EK, t. 16, Lublin 2012, kol. 1126–1128.

Królikowski P., *Mercier Desire Joseph*, w: EK, t. 12, Lublin 2008, kol. 560–561.

Kubiатовski J., *Radziszewski Ignacy Dominik*, w: PSB, t. 30, red. E. Rostworowski, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 123–125.

Kujawski W., *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: WłSb, t. 3, Włocławek 2005, s. 7–10.

- Kujawski W., *Chodyński Stanisław*, w: WłSb, t. 5, Włocławek 2008, s. 20–22.
- Kujawski W., *Chodyński Zenon*, w: WłSb, t. 5, Włocławek 2008, s. 22–24.
- Kujawski W., *Krynicki Władysław Paweł*, w: WłSb, t. 6, Włocławek 2011, s. 67–69.
- Kumor B., *Historia Kościoła*, t. 7, Lublin 1991.
- Librowski S., *Bereśniewicz Aleksander Kazimierz*, w: EK, t. 2, Lublin 1995, kol. 282–283.
- Morawski M., *Monografia Włocławka*, Włocławek 2003.
- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999*, Warszawa 2000.
- Pawlak M., *Steinbok Janina*, w: WłSb, t. 2, Włocławek 2005, s. 165–166.
- Pawlak Z., *Z dziejów nauczania filozofii w Seminarium Duchownym we Włocławku*, Włocławek 2019.
- Pawlak Z., *Włocławski okres działalności naukowo-organizacyjnej ks. rektora Idziego Benedykta Radziszewskiego*, StWł, 19(2017), s. 627–644.
- Poniński A., *Jasiński Włodzimierz Bronisław*, w: WłSb, t. 2, Włocławek 2005, s. 75–77.
- Rulka K., *Formacja intelektualna Sługi Bożego Biskupa Wojciecha Owczarka*, Włocławek 2021.
- Rulka K., *Rektorzy, wicerektorzy, prefekci...*, w: *425 lat Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku. Profesorowie i moderatorzy XX wieku*, Włocławek 1997, s. 132–141.
- Seminaria duchowne w Polsce. Diecezja włocławska*, w: EKOść, t. 25, Warszawa 1902, s. 56–59.
- Ussas B., *Akademia Duchowna w Petersburgu*, w: EK, t. 1, Lublin 1995, s. 213.
- Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna*, t. 14, Kraków 1932.
- Wodzianowska I., *Rzymskokatolicka Akademia Duchowna w Petersburgu 1842–1918*, Lublin 2007.
- Wójcik Z. J., *Radziszewski Paweł*, w: PSB, t. 30, red. E. Rostworowski – Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1987, s. 129–130.
- Wyczawski H.E., *Radziszewski Idzi Benedykt*, w: SPTK, t. 3, red. H.E. Wyczawski, Warszawa 1982, s. 483–485.
- Zbudniewek J., *Przeździecki Pius*, w: EK, t. 16, Lublin 2012, kol. 722.